

ta a legvonzóbbnak. Egyetlen előnyként azt említették, hogy sok könyvtár számára hozzáférést biztosítanak általa nem birtokolt folyóiratcímekhez. Az elutasítás oka az, hogy bármilyen hálózati probléma esetén megszűnik az elérés. Emellett a használók meglehetősen tanácstalannak érzik magukat, nem tudják megállapítani, mely e-folyóiratok érhetőek el ténylegesen számukra a kínálatból, hogyan mozogjanak a webhelyen belül, és hogyan tudják megtalálni, amire szükségük van.

Az adatbázis alapú jegyzékeket a válaszadó intézmények megközelítőleg 40%-ában alkalmazzák. Ugyanannyian kedvelik, mint nem. Előnyük az adatok egyszerű frissítése és tárolása. Az adatbázis alapú jegyzékek a legújabb és egyelőre legkevésbé használt megoldást jelentik – ez a módszer még „csiszolódik”, kísérleti stádiumban van. További sorsa attól függ, hogyan fejlődnek az adatbázis alapú alkalmazások (database-driven applications = DDA), a scriptek (PERL) és a MARC rekordok felhasználásai erre a célra.

Következtetések és a kutatás folytatása

Mint az eddigiekből is kitűnt, az elérési módok közül egy-egy könyvtárban többfélélt is használnak párhuzamosan, és a feladatokat a könyvtárak olvasószolgálati, feldolgozó és információtechnológiai részlegei osztják meg egymás között. A könyvtárosok a vizsgált öt módszer egyikével sem voltak teljesen elégedettek, bár a webalapú jegyzék, amelyet a legtöbben használtak, valamivel népszerűbb a többinél a tematikus csoportosítási lehetőség miatt.

Bár a válaszadók intézményeinek több mint 70%-a a katalógusrekordokat használta arra, hogy hozzáférést biztosítson az elektronikus folyóiratokhoz, nem ezt jelölték meg kedvelt elérési módszernek. További vizsgálódásra lenne szükség arra nézve, hogy a használók problémái mennyiben adódnak magukból a bibliográfiai rekordokból, és mennyire az adott online katalógus interfészéből.

A válaszolók egyike sem választotta azt a megoldást, hogy kizárólag az aggregátor webhelyéhez létesítsen csatolást. Nem szeretnek ugyanis egyetlen szolgáltatóhelytől függni, ami ráadásul nem is biztosít megfelelő tematikus keresési lehetőséget.

A vizsgálat eredményei azt mutatják, hogy a könyvtárosok számára a hatékony hozzáférés kritériumait a használat kényelme, az áttekinthetőség, a rendszeres frissítés, a tárgyi feltárás és az egyszerű üzemeltetés jelenti.

A vizsgálat óta eltelt időben új fejlemények jelentek meg a technológia és a szabványosítás területén (ilyen az OpenURL; a forgalmazók által előállított MARC-szerű adatok és HTML/XML fájlok, amelyek egy-egy könyvtár e-folyóirat-előfizetéseiről adnak képet). További vizsgálódásokra van szükség a különböző elérési módszerek, illetve azok együttes alkalmazásának költség-haszon elemzése, és mindenekeztül a használói igények területén.

/Perceived successes and failures of science & technology e-journal access: a comparative study. = Science and Technology Librarianship, 2002. 15. p. URL: <http://www.library.ucsb.edu/istl/02-summer/article1.html/>

(Hegyközi Ilona)

Lemondjunk-e a nyomtatott folyóiratok megrendeléséről az elektronikus változat javára? Szempontok a döntéshez

A legtöbb felsőoktatási könyvtár szívesen fogadta az elektronikus folyóiratokat, de különböző megfontolások miatt sokan még várnak a nyomtatott változat lemondásával. Most, hogy a kiadók térítést kezdenek szedni a hozzáférésért, a könyvtárak azt kezdik mérlegelni, hogy mit és milyen formátumban szerezzenek be, hiszen egyre kevésbé tudnak több változatot megtartani. A dokumentumok kiválasztásakor alkalmazott aprólékos kritériumok jól alkalmazhatók „ellenkező irányban”, vagyis lemondás esetén is, és ebben a helyzetben minden szempontot alaposan meg kell fontolni.

A szakirodalom szerint a lemondás mérlegelésénél a költségek mellett a tárolási igény, a megőrzés teendői, a használói elvárások és a könyvtár személyzetére háruló feladatok is szerepet játszanak. A gyűjteménnyel kapcsolatos szabályzatok még nem tartalmazzák az elektronikus folyóiratok, az ebből eredő párhuzamosságok stb. problémakörét. Többen megfogalmazták a kiválasztás hagyományos és az elektronikus formátumnál alkalmazandó szempontjait; utóbbiak esetében a következő kritériumok merültek fel: az eszközigeny, az elérés módja, a beszerzés formátuma, a költségstruktúra,

az értéknövekedés, az átfedés, a szolgáltatás iránti és az archiválási igény. Egy másik megközelítés a magas színvonalat, a hosszú élettartamot és a lektorálás tényét tartotta fontosnak. A elektronikus folyóiratok előnyei: az aktualitás, a helyigény csökkenése, az egyidejű használat lehetősége, a keresési, összekapcsolási és multimédiás funkciók. A problémák között a hozzáférést és a tárolást említik, főként abból a szempontból, hogy az adatbázis-előállítóknál ezek a feladatok nincsenek biztonságosan megoldva. *H. Walravens* azt jósolja, hogy a könyvtáraknak a költségvetési megszorítások miatt hamarosan választaniuk kell majd a nyomtatott és az elektronikus változat között, emiatt csökkenni fog a kiadók bevétele, ami azzal a következménnyel jár majd, hogy tudományos kiadók meg is szüntetik a nyomtatott folyóiratok kiadását.

2002 tavaszán az amerikai Tudományos Könyvtárak Szövetsége (ARL) felmérte, hogy tagjainak vannak-e koncepciói, irányelveik vagy kritériumrendszerük azzal kapcsolatban, hogy az elektronikus változat megléte esetén lemondják a nyomtatott folyóirat előfizetését. 123 könyvtárat kérdeztek meg, 47-en válaszoltak, de csak hatan rendelkeztek ilyen dokumentummal. A felmerülő és itt felsorolt szempontok egymással szorosan összefüggenek, és mindig jelentős szerepe van a mérlegelendő helyi adottságoknak.

Meg kell vizsgálni, hogy a felhasználói licenc egyáltalán lehetőséget ad-e a nyomtatott változat lemondására. A szerződés sokféle korlátozást tartalmazhat: több évre szóló elkötelezettséget köthet ki; lehet, hogy konzorciális megállapodással jött létre; sokszor csak a nyomtatott változat használható a kölcsönzésre; lehetséges, hogy a szolgáltató maximálta az évenként lemondható címek számát vagy százalékos arányát stb. Meg kell vizsgálni, hogy a hozzáférés nincs-e egy bizonyos földrajzi területre korlátozva, vagy a nyomtatott változat előfizetéséhez kötve. Mérlegelni kell, hogy az egyes címeket elektronikusan vagy nyomtatott formátumban kívánja-e archiválni a könyvtár; a nyomtatott archívumot az előfizetett folyóiratból vagy az elektronikus változat kinyomtatásával hozza-e létre; a szolgáltató megbízható archívumot tart-e fenn; megfelelő alternatívát jelentene-e esetleg a mikroformátumban való megőrzés; és egyáltalán, hogyan szerepel az archiválás kérdése a licenclben.

Mérlegelni kell, hogy a szolgáltató megbízható, stabil szolgáltatást nyújt-e. Voltaképpen nincs olyan szolgáltató, amelynél ne lennének technikai

nehézségek, vagy amelyet ne érintenének a cégfelvásárlások. A leglabilisabbak a több kiadó folyóiratait forgalmazó aggregátorok. Az általuk szolgáltatott folyóiratok köre ijesztő gyakorisággal változik, és a régebbi fájlok beszerzésében is eltérően eredményesek. Felmerül, hogy meg kell-e tartani vagy inkább le kell mondani a többiek által szolgáltatott folyóiratcímeket (bár ez „csomagok” esetében nem is lehet kérdés). Hasonlóképpen el kell dönteni, hogy egy aggregátor által szolgáltatott cím megfelelően helyettesíti-e a nyomtatott vagy a kiadó által készített elektronikus változatot.

Át kell tekinteni, hogy az esetleges konzorciumi megegyezés szerint a nyomtatott címet mint alapéldányt meg kell-e tartani. Ha igen, szóba sem kerül a törlése a megállapodás felülvizsgálásáig. Meg kell vizsgálni, mennyire fontos az adott cím a könyvtár használói számára, nem tartozik-e például a magfolyóiratok közé. Konzultálni kell az oktatókkal is mint elsődleges használókkal. Vannak olyan címek (mind nyomtatott, mind elektronikus formátumban), amelyek olyan tekintélyre tettek szert az idők folyamán, hogy lemondásuk fel sem merül. Elsősorban a teljes szövegű adatbázisokban szolgáltatott címek nyomtatott változatai kerülhetnek szóba a lemondásnál, de vannak a gyűjteményeknek olyan erősségei, amelyek szóba sem kerülhetnek. Bizonyos tantárgyaknál az elektronikus hozzáférés részesül előnyben, ugyanis a távoktatás miatt nagy a távoli felhasználók száma. Mindig meg kell vizsgálni a használók preferenciáit, a használat gyakoriságát is a formátum tekintetében (itt az egyes tudományterületek kommunikációs sajátosságai, a kiadványok teljessége, a szolgáltató megbízhatósága, a keresési interfész és az indexelés mélysége is szerepet játszik).

Szóba jöhet még (és címenként megvizsgálandó) az elektronikus és a nyomtatott változat egymáshoz viszonyított teljessége. Elemezni lehet a kiadvány jellegét (monografikus jellegűek-e egyes számai, milyen terjedelműek a cikkei stb.).

Természetesen vannak technikai megfontolások is: előállíthatók-e az eredeti minőségét megközelítő másolatok; reprodukálhatók-e a nagyméretű térképek stb.; milyenek a megjelenítési lehetőségek és formátumok (HTML, szöveg, digitalizált oldalak, vagy ezek valamilyen kombinációja); milyen azonosításra van szükség (IP-cím szerint, vagy felhasználói névvel és jelszóval); hogyan kapnak hozzáférést a külső használók; van-e lehetőség rendszeresen fejlettebb hardver és szoftver beszerzésére, ha a szolgáltató áttér egy korszerűbb rendszerre.

Fel kell mérni a lemondásból adódó tényleges megtakarítást is, hiszen nem kell rendelést feladni, nyomon követni, reklamálni és érkeztetni, köttetni, kölcsönözni és raktározni. Az előfizetésbeli megtakarítás nyilvánvaló ugyan, de kevésbé jelentős. Előfordulhat, hogy nem is keletkezik megtakarítás, csupán áthelyeződnek a kiadások, esetenként meg is nőnek.

Adódhatnak a térkihasználással (például a raktárban felszabaduló helyet munkaállomások elhelyezésére tudják felhasználni) és a személyzettel (annak munkaidejével, képességeivel) kapcsolatos változások is.

Amikor egy-egy könyvtár saját döntési szempontjait összefoglalja egy ilyen szabályzat megfogalmazása során, célszerű rögzítenie azt is, hogy

- a nyomtatottal szemben az elektronikus változatot részesíti előnyben, kivéve, ha valamilyen nyomós érv szól a nyomtatott változat mellett;
- kétféle formátum előfizetését csak nagyon indokolt esetben engedélyezi;

- olyan kiadványokat támogat, amelyek a tudományos kommunikáció átalakulását segítik;
- ésszerű árképzési stratégiával rendelkezik;
- fel kívánja gyorsítani a döntéshozatalt és a munkafolyamatokat;
- támogatja az interdiszciplinaritást;
- rövid távú nyereség helyett hosszabb távú célok elérésére törekszik;
- a lemondásra vonatkozó döntéseket mindig adatokkal támasztja alá;
- semmiképpen sem ír alá szükségtelen korlátozásokat tartalmazó licenceket.

Az ARL tagkönyvtárai most kezdik felismerni az ilyen irányelvek jelentőségét és hasznosságát.

/RUPP-SERRANO, Karen – ROBBINS, Sarah – CAIN, Danielle: *Canceling print serials in favor of electronic: criteria for decision making.* = *Library Collections, Acquisitions, & Technical Services*, 26. köt. 2002. p. 369–378./

(Hegyközi Ilona)

A Bibliotheksdienst című folyóirat tudományometriai elemzése

A *Bibliotheksdienst* (BD) a *Bundesvereinigung Deutscher Bibliotheksverbände* orgánuma. A berlini Zentral- und Landesbibliothek adja ki, évente tizenegyszer jelenik meg, átlagosan 2250 lapon (ebből 200-300 hirdetés). A 4000 előfizetőnek 90%-a Németországban él. Az előfizetők között 50%-ot tesznek ki az egyének, 40%-ot a könyvtárak, és 10%-ot az információs intézmények. A nyomtatott verziót három hónap késéssel követi a digitális forma.

Az ún. *Grazia Colonia* projekt keretében a Fachhochschule Köln – Fakultät für Informations- und Kommunikationswissenschaft és a Karl-Franzens-Universität Graz/Institut für Informationswissenschaft hallgatói tudományometriai elemzésnek vetették alá 40 nemzetközi és 10 német könyvtár- és információtudományi folyóiratot részben egy kérdőíves felméréssel (2002-ben), részben idézetelemzéssel.

A grazi csoport azt vizsgálta, mi az egyes folyóiratok relevanciája a kutatók és a gyakorlati szakemberek szempontjából, a kölniek pedig az 1997–2000-es időszakra vonatkozóan manuális módszerrel a 10 német folyóirat forráscikkait és hivatkozásait (1500 cikk, 10 500 hivatkozás), s az

Institute for Scientific Information Journal Citation Reports alapján a teljes vizsgált halmaz (50 folyóirat) 6000 cikkének 90 000 hivatkozását elemezték. Az eredményeket már közzé is tették (*Grazia Colonia: Informationswissenschaftliche Zeitschriften in szientometrischer Analyse*. Köln: FH Köln, Fachbereich Bibliotheks- und Informationswesen, 2002. 126 p. és *Grazia Colonia: Szientometrische Analyse. Zeitschriften des Bibliotheks- und Informationswesens in Vergleich.* = *Password*, 9. sz. 2002. p. 23–28.); most a BD-re vonatkozó adatokat ismertetik.

A graziak 257 feldolgozható kérdőívet kaptak vissza (köztük 228 gyakorlati szakembertől és 22 kutatótól érkezett). Közülük 196-an gyakrabban vagy ritkábban olvassák a BD-t (a második helyen a *Buch und Bibliothek* áll 177 említéssel). A cikkeket általában jól tudják hasznosítani tevékenységük során: 55-en nagyon gyakran, 86-an gyakran, 44-en ritkán. 40 személy már publikált a BD-ben, sőt 15-en kétszer vagy háromszor is. (Itt a *Buch und Bibliothek* megelőzi a BD-t 42 szerzővel.) 91 válaszoló tartja személyesen fontosnak, hogy a BD-ben publikáljon, függetlenül attól, hogy már publikált-e, vagy csak szándékában áll. (Mind az